

Bakının tarixinə qızıl hərflərlə yazılmış I Türkoloji Qurultay 1 əsr əvvəl şəhərin möhtəşəm “İsmailiyyə” binasında keçirilmişdi. Bu günlərdə

tarixi hadisənin 100 illik yubileyi də bu ünvanda qeyd edildi. Beləliklə, bu misilsiz tarixi hadisə və onu xalqımıza bəxş etmiş insanı yad edək.

1849-cu ildə Biləcəri-də kasıb bir ailədə dünyaya göz açan Ağa Musa Nağıyev fəhmi, zəkası və çalışqanlığı ilə Azərbaycanın ilk milyonçularından olmuşdu. Paytaxtın tozlu küçələrini əsrlərə meydan oxuyan 98 əzəmətli imarətlə bəzəyərək adını Azərbaycan tarixinə böyük əməlpərvər kimi yazdırıb.

Hələ 11 yaşında ikən çiyinlərindəki bir pudluq hambal palanının ağırlığına qatlaşan Musa üçün həyat erkən başlayan böyük imtahan idi.

98 əzəmətli binanın sahibi

Milyonçu Ağa Musa Nağıyev xalqımıza belə bir zənginlik bəxş edib

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Cəbi Bəhramov bildirdi ki, zəhmətlə yığdığı pullarla aldığı kiçik torpaq sahəsi Nağıyevin həyatında dönüş nöqtəsi idi:

– 1872-ci ilin fevralında çar hökuməti neftli torpaqlara tətbiq edilən iltizam sistemini ləğv edən fərman verdi. Bu qərardan sonra neftli torpaqlar satışa çıxarıldı. Ağa Musa da bir qədər pul toplayaraq torpaq almışdı. O zaman ağılına da gəlməzdi ki, kiçik torpaq sahəsində qazdırdığı quyudan su əvəzinə neft fontan vuracaq və bu neft bir müddət sonra onu Bakının ən iri maqnatlarından birinə çevirəcək.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Bakının arxitekturasına möhür vuran incilər arasında “İsmailiyyə” binasının xüsusi yeri var. Bu bina xalqımızın taleyinə şahidlik edən daşlaşmış yaddaş, eyni zamanda, bir atanın ömür boyu çəkəcəyi kədərini abidəsidir.

Ağa Musanın oğlu İsmayıl dövrün amansız xəstəliyi olan vərəmə tutulmuşdu. O, İsviçrədə müalicə alsada, gənc yaşda vəfat etmişdi. İsmayılın ölümündən sonra Hacı Zeynalabdin Tağıyev dostunun bu dərin kədərini xalq üçün xeyirli bir işə çevirməklə nakam İsmayılın xatirəsini əbədləşdirmək qərarına gəlir. O, dövrün nüfuzlu axundları ilə məsləhətləşərək Ağa Musanı oğlunun adına “Cəmiyyəti-xeyriyyə” binası olacaq “İsmailiyyə”ni tikdirməyə razı salır. 1908-ci ilin dekabrında “Qapan dibi” və “Şeytanbazar” adlanan, rus administrasiyasının məscid tikilməsinə icazə vermədiyi ərazidə “İsmailiyyə”nin təməli qoyulur. Bina Venesyanın qotik üslublu saraylarına bənzər tikilir. Binanın pəncərələri sivri və yuxarıya doğru ucalan tağlarla əhatə olunur.

“İsmailiyyə”nin fasadında qızılı hərflərlə Quran ayələri, müdrik kəlamlar, müxtəlif yerlərində elmin, zəhmətin və xeyriyyəçiliyin önəmini vurğulayan yazılar həkk olunmuşdu. Binaya daxil olanda insanı geniş vestibül və möhtəşəm pilləkənlər qarşılayırdı. İkinci mərtəbədə yerləşən geniş akt zalı tavanındakı zərif bəzəkləri ilə o vaxtın ən dəbdəbəli tədbir məkanlarından biri sayılırdı.

Binada Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin rəhbərlik etdiyi, “Müsavat” partiyasının əsas mətbuat orqanı olan “Açıq söz” qəzetinin redaksiyası da yerləşirdi. Məhz bu səbəbdən “İsmailiyyə” milli oyanışın, azadlıq fəryadının səsinə çevrilmişdi. Təəssüf ki, 1918-ci il Mart hadisələri zamanı bina ermənilər tərəfindən əvvəlcə qarət edilmiş, sonra yandırılmışdı. Yənin zamanı binaya dəyən zərərlə yanaşı, sarayda fəaliyyət göstərən qurumların da arxivi də məhv olmuşdu.

Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra İsmailiyyə sarayının yararsız vəziyyətdə olması səbəbindən sökülməsinə qərar verilir. Lakin yerli əhali binanın qarşısına toplaşaraq etiraz edir və bundan sonra sarayın bərpasına başlanılır. Ümumi plan layihəsi olduğu kimi qalır, lakin fasadında bəzi dəyişikliklər edilir. Vaxtilə Quran ayələri və hədislərin yerləşdiyi medalyonlar isə beşgüshəli qızılı ulduzlarla əvəz olunur.

1945-ci ildə isə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinə verilir. Bu binada Azərbaycanı dünyaya tanıdan, elmimizi zirvələrə qaldıran nəhəng şəxsiyyətlər çalışıb. Akademiyanın ilk prezidenti görkəmli cərrahımız Mirəsəddulla Mirqasımovdan tutmuş, neft dünyasının bilicisi Musa Əliyevə qədər hər kəsin burada izi var. Bu divarların şahid olduğu böyük bir sirr İkinci Dünya müharibəsinin taleyini dəyişən məşhur “Molotov kokteyli”nin əsl ixtiraçısı Yusif Məmmədəliyevlə bağlıdır.

Molotov nə kimyaçı idi, nə də ixtiraçı. Sadəcə, silah Stalinə təqdim olunanda, o da Çörçilə göstərmək üçün Molotova verir. İngilis baş naziri də adını qoyur “Molotov kokteyli”. Əslində isə ona “Məmmədəliyev kokteyli” desək, haqqını vermiş olarıq.

Milyonçu və xeyriyyəçi Ağa Musa Nağıyevin nəvəsi, tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Dilarə Nağıyeva isə vurğuladı ki, babasında tikinti sahəsinə həvəsi babası oyatmışdı. Milyonçunun atası deyirmiş ki, Allah ev tikənin ömrünü uzun edər:

– Babam varlandığıca Sabunçu, Ramana və Suraxanıda yeni neft yataqları alır, istehsalı genişləndirir. Başqa neft sənayeçilərindən fərqli olaraq Ağa Musa Nağıyev Qaraxəhərdə (indiki Ağ şəhər) kiçik “Neft emalı” zavodu tikdirir, sonra onu genişləndirir. Bununla bərabər, Ağa Musa hər il müxtəlif ali təhsil ocaqlarında oxuyan tələbələrin təhsilinə 8 min rubl ayırır. Onun tikdirdiyi Realnı məktəbin binasında bu gün Dövlət İqtisad Universiteti fəaliyyət göstərir.

1898-ci ildə Bakıda kimsəsiz uşaqlar üçün “Yetimlər evi”nin tikintisinə başlanılır. İlin sonunda məlum olur ki, bu məqsədlə toplanmış vəsait azlıq edir. Ağa Musa Nağıyev və Şəmsi Əsədullayev ilk olaraq böyük məbləğdə ianə verirlər.

Bir gün Ağa Musa Nağıyev xeyriyyə məclislərinin birində siniyə ianə olaraq kiçik bir məbləğ qoyur. Pulun azlığını görən həmkarlarının baxışları Ağa Musanın nəzərindən yayınır. Nəse qaydasında deyil, – deyər o, nəzakətlə soruşur. Eşidəndə ki, bir az əvvəl oğlu İsmayıl böyük məbləğdə pul ianə verib, deyir – “Bu təəccüblü deyil, verər də, axı o milyonçu Ağa Musanın oğludur, mən isə kiməm ki, saman satan Hacı Nağının oğlu”.

Çoxları bilmir ki, oğlunun vəfatından sonra o, 4 xəstəxana tikdirmişdi. O, tikdirəcəyi ilk xəstəxananın həyətyanı sahəsində vərəm mikrobalarını məhv edər biləcək Şam ağacları ək-dirmişdi. 10 ilə hazır olan və çox qısa müddət xeyriyyəçinin adını daşıyan xəstəxana 1920-1992-ci ilədək Rusiyada ilk səhiyyə naziri olmuş Semaşkonun adını daşımışdı.

Köhnə Bakı sakinləri danışirlər ki, bütün sərvətini itirən gənc bir oğlan Nağıyevin yanına gəlir və borc pul istəyir. Ağa Musa onu diqqətlə dinləyir, sonra bir rubl pulu gəncə uzadıb deyir: “Bu toxumdur. Gözləsən, ağac yetişəcək, gözləməsən, elə sadəcə bir rublu yeyəcəksən”.

Milyonçunun onu ələ saldığını düşünən oğlan pulu götürmədən çıxıb getmək istəyir, lakin aclıq və ehtiyac onu məcbur edir ki, rublu götürsün.

Ordan çıxır və bazara gedir. Kəfsiz halda bazarı gəzəndə gözüne qədimi bir şamdan sataşır, qiymətinin 1 rubl olduğunu öyrənir. Razılaşır 80 qəpiyə onu alır, yerdə qalan bir abbasını isə onun təmizlənməsinə xərcləyir. Təmizlənməmiş şamdanı 3 manata başqa biri alır. Sonra gənc bir neçə ay bazara gəlib köhnə əşyaları alır, onları təmizləyir və başqalarına sataraq pul qazanmağa başlayır. Bir neçə ildən sonra isə özünə dükən açır, şəhərin imkanlı adamlarından biri olur. Bu hadisədən sonra hər kəs Ağa Musadan borc almağa gəlir ki, onun əli “yüngül”dür.

Mən onun nəslinin nümayəndəsi kimi istəyirəm ki, Ağa Musa Nağıyevin də Bakıda heykəli ucaldılsın. Bu, ömrünü zəhmətlə keçirən böyük xeyriyyəçiyə vəfa borcumuzdur.

Fidan ƏLİYEVA
XQ